

Smysl a podstata terénního výzkumu

Pro pochopení nutnosti provádění záchranných archeologických výzkumů v lokalitách s plánovanou stavební aktivitou je nezbytné objasnění základních principů vzniku archeologických památek a způsobů dokumentace, tj. jejich relativní záchrany.

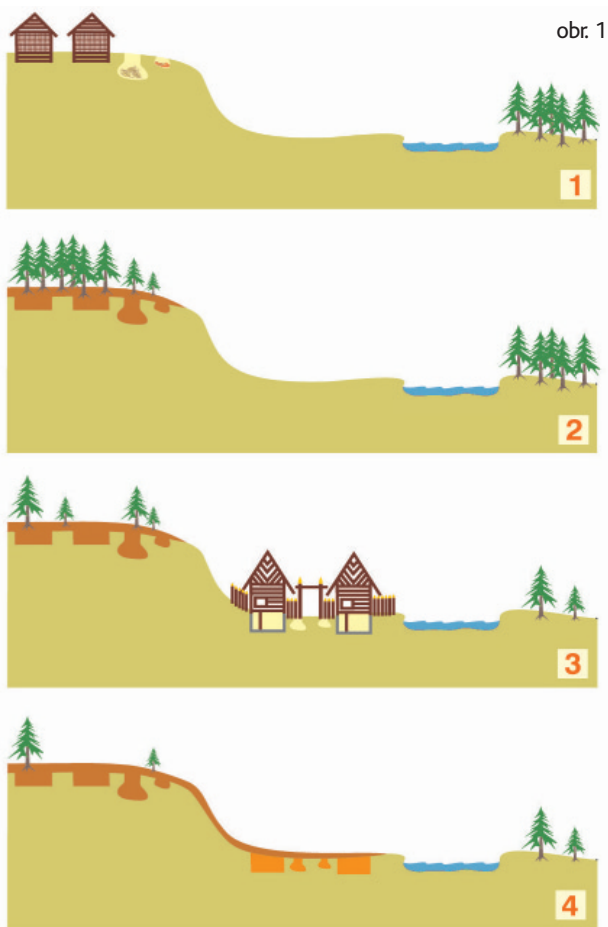
PŘIPRAVIL: VOJTĚCH KAŠPAR, ILUSTRACE: ISABELA SKŘIVANOVÁ

Základním posláním a smyslem záchranných archeologických výzkumů je dokumentace stavebních činností likvidovaných archeologických pramenů. Jedná se o pozůstatky a stopy po činnosti člověka, které jsou uchovány převážně pod povrchem země (pohřebiště, sídliště, hromadné nálezy – poklady, výrobní a exploatační okrsky, kultovní místa či komunikace).

Každý archeologický výzkum je svým způsobem destruktivní činností, kdy jsou archeologické situace za odborné asistence archeologa beze zbytku likvidovány předtím, než by následně došlo k nenahraditelné destrukci stavebními mechanizmy bez dokumentace. Archeologický terénní výzkum je základním heuristickým procesem získávání archeologických pramenů.

Terénní archeologický výzkum

Kvalitní dokumentace archeologických pramenů a především jejich co nejpodrobnější publikace v souhrnné závěrečné náleзовé zprávě musí maximálně nahrazovat likvidovanou (s výjimkou movitého

Princip převrácené stratigrafie: starší destruované sídliště (pravěk) po odlesnění krajiny a zániku mladší středověké osady u řeky převrství formou splachů mladší objekty (starší se nacházejí nad mladšími)

inventáře) náleзовou situací. Náleзовá zpráva je základním pramenem poznání pro ostatní archeology a s pomocí detailní dokumentace (textové, měřičské a fotografické) má pokud možno co nejvěrněji odrážet výzkumem zachycenou, a tedy likvidovanou terénní situaci. Na rozdíl od historiků, kteří mohou tutéž historickou listinu zkoumat neomezeně, žádný další archeolog již následně nedostane šanci zkoumat identickou archeologizovanou situaci. Terénní výzkum je v některých případech (liniové stavby – inženýrské sítě, základové pasy a patky) prováděn v součinnosti s vlastními stavebními pracemi. Pokud se jedná o rozsáhlé stavební záměry na plochách s dochovanými pozůstatky po dávné i nedávné činnosti člověka, probíhá výzkum v předstihu před zahájením stavební činnosti. V obou případech však nebudete při výzkumu konfrontováni s důstojným, mírně roztržitým učencem v obleku, se štětečkem v ruce, ani s archeologem v klobouku à la Indiana Jones, ale nejspíše s člověkem, který se svým zevnějškem nebude příliš lišit od stavebních dělníků. Nepostradatelnými atributy dnešního archeologa jsou především montérky, krumpáč a lopata. V mnoha případech pomáhá archeologům místo drobného zubařského náčiní a štětečků i těžká stavební mechanizace (při skrývkách, vytěžení recentních zásypů, sklepů či inženýrských sítí). Součástí terénního výzkumu musí bezpodmínečně být i následná, tzv. postexkavační fáze. Ta spočívá v revizi, vhodné publikaci a interpretaci terénní dokumentace a v laboratorním zpracování nálezů (čištění, popsání, kreslení, fotografování, restaurování a konzervace předmětů, chemické a fyzikální analýzy, rozbor antropologického či osteologického materiálu – lidské a zvířecí kosti, environmentální analýzy – pyly, semena, rostliny, konzumce, přírodní prostředí, rekonstrukce krajinného obrazu atd.).

Podstatou je stratigrafie

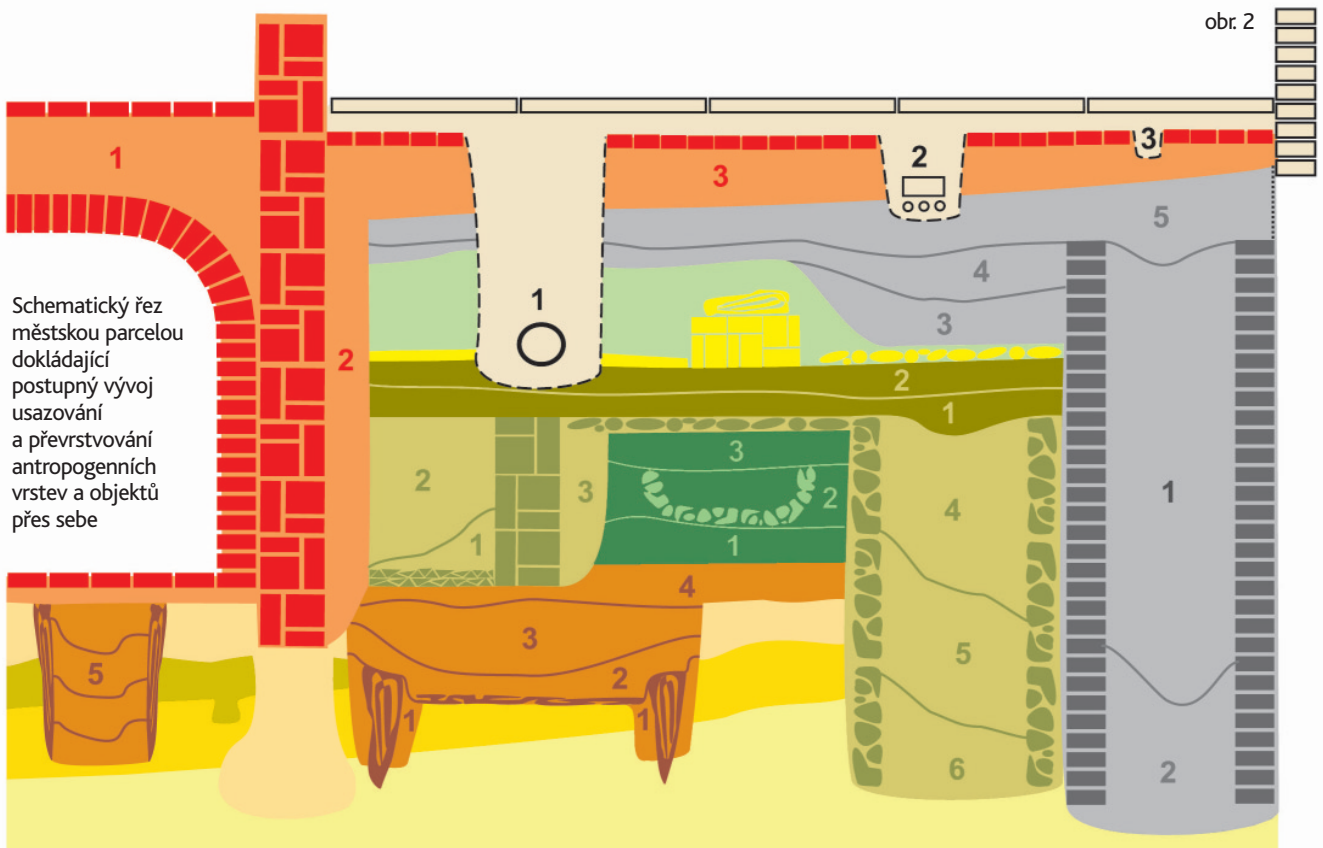
Nauka o vrstvách (stratigrafie), respektive souvrstvích, je nejdůležitější metodou terénní archeologie. Podstata této metody je shodná s geologickými řezy přírodními vrstvami, ale zabývá se vrstvami kulturními, antropogenními, tedy vrstvami vytvořenými aktivní činností člověka.

Základním předpokladem této metody je postupný sled vrstev dokumentovaných například na vertikálním řezu terénem, který dokládá chronologickou posloupnost zachycených archeologických památek a situací. Vrstva či jáma (a náleзовý materiál v ní obsažený) ve spodních partiích řezu terénem je starší než vrstva (a materiál v ní obsažený), která se nachází v nadloží spodní vrstvy (převrstvuje ji). Stejně tak je mladší objekt v nadloží, který narušuje starší objekt v podloží (porušuje ho). Pro toto převrstvení jednoho objektu jiným, relativně mladším, používáme termín „superpozice“. Obecně lze tuto skutečnost lakonicky shrnout do tvrzení, že to, co je mladší, se nachází nad starším, a naopak.

Postupný nárůst terénu, který je možno dokumentovat téměř při každém archeologickém výzkumu, je schematicky prezentován na ideálním řezu městskou parcelou (obr. 2). Dokumentuje postupný vývoj osídlení na jednom místě od pravěku (který nasedá na povrch

geologického podloží) až do současnosti. Obecně opět platí, že co je níže, nebo je porušeno, je starší. Základním úkolem terénního výzkumu je sledování a postupné odkrývání pozůstatků po činnosti člověka (vrstvy, výkopy, stavební konstrukce, dlažby) v opačném sledu, než byly ukládány. Po sejmutí recentních povrchových vrstev jsou zkoumány novověké situace. Následně po dokumentaci a vybrání středověkých objektů a vrstev začíná výzkum pravěkých situací. Terénní archeologický výzkum končí na povrchu geologických vrstev, které jsou již předmětem zájmu geologů či paleontologů. Vertikální stratigrafie má z hlediska relativní chronologie (co je starší a co mladší) absolutní platnost, pokud nedošlo k druhotnému přemístění či porušení vrstev (tzv. převrácená stratigrafie – obr. 1).

Vedle této metody používá archeologie v případech, kdy nejsou dochovány vrstvy či objekty se navzájem neporušují (pravěké sídliště s izolovanými objekty zahloubenými do geologického podloží), stratigrafii horizontální. Ta vychází z předpokladu, že se sídelní areály nerozšiřují pouze „do výšky“, ale rostou také „do šířky“. Rozšiřování sídliště či pohřebiště mívá často chronologický aspekt a pohřebiště či sídliště se vyvíjí z jednoho bodu určitým směrem do dalšího bodu. Tato metoda však vyžaduje konfrontaci s dalšími archeologickými metodami (typologie, kombinatorika, statistika), které již souvisejí s faktickým určením stáří archeologických nálezů. Právě tomuto atraktivnímu tématu „jak je co staré“ bude věnován článek v následujícím čísle tohoto časopisu. ■

Schematický řez městskou parcelou dokládající postupný vývoj usazování a převrstvování antropogenních vrstev a objektů přes sebe

- štěrpkopísková terasa – pleistocén třetihory
 půdní horizont – holocén kvartér
 mladší doba kamenná – neolit (4000 př.n.l.) s kůlovou jamkou
 mladší doba bronzová (okolo 1000 př.n.l.) se zahloubenou obilnicí
1. fáze staršího předlokačního osídlení (okolo 1150–1230)
 1 – sloupové jámy s dřevěnými kůly – vertikální konstrukce domu
 2 – zánikový horizont domu s dřevěnou podlahou
 3 – výplň dřevohlinitého domu
 4 – vyrovnávací vrstva z 30. let 13. stol.
 5 – vrstvy výplně latríny, 2. pol. 12. stol.
2. fáze mladšího předlokačního osídlení (okolo 1230–1300)
 1 – vrstvy 2. čtvrtiny 13. stol.
 2 – vrstvy 2. pol. 13. stol. s pecí
 3 – vrstvy kolem roku 1300
 vysazení středověkého města v kameni
- zdivo domu po r. 1350
 břidlicová dusaná podlaha v interiéru
 1 – zániková vrstva husitských válek
 2 – zásyp sklepa 1. pol. 15. stol.
 3 – základový výkop sklepa domu
 dlažba dvora okolo 1350
 stěna studny
 4 – zásyp z 1. pol. 15. stol. (zánik domu)
 5 – kaly na dně z konce 14. stol.
 6 – kaly na dně po polovině 14. stol.
- nádvoří vrstvy 1420–1580
 1 – vrstva z 2. pol. 15. stol.
 2 – vrstvy 16. stol.
 nádvoří hospodářská stavba 1580–1620, shořelý zánikový horizont hrázdného domu
 podezdívka s dřevěným základovým trámem
 dlažba dvora s podsypem
 udusaná jílovitá podlaha v interiéru
 novověká fáze – hospodářské zázemí domu 1620–1780
- cihlový věnec studny
 1 – jednorázový zásyp z 18. stol.
 2 – vrstvy kalů z 18. stol.
 3 – vyrovnávací vrstvy 17. stol. po destrukci domu
 4 – vrstvy 2. pol. 17. stol.
 5 – vrstvy konce 18. stol.
- činžovní dům s dílnami na dvoře 1850–1960
 sklep z 2. pol. 19. stol.
 1 – cihelná dlažba a suťový zásyp klenby
 2 – výplň základového výkopu
 3 – novověká navážka před výstavbou domu s dlažbou dvorů
- recentní úpravy po roce 1960
 výkopy pro
 1 – kanalizaci,
 2 – elektro,
 3 – telefon
 cihlový přístavek na dvoře domu, betonový povrch dvora